

“BAROKKO DAVRI MUSIQASIDA TONALLIK VA GARMONIYA TIZIMINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI” MAVZUSIDA MAQOLA

Termiz davlat pedgogika instituti

Jismoniy madaniyat va san'at fakulteti

*Musiqiy ta'lim yo'nalishi talabasi **Baxtiyorova Munisaning***

Ilmiy rahbar Musiqa mahorati va madaniyati va mahorati kafedrasida katta

*o'qituvchisi **Raxmatullayev X.***

Annotatsiya: Ushbu maqolada Barokko davri musiqasida tonallik va garmoniya tizimining shakllanish jarayoni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. XVI asr oxiri va XVIII asr o'rtalarida yuz bergan musiqiy o'zgarishlar natijasida major-minor tonallik tizimi vujudga kelib, funksional garmoniya tamoyillari shakllandi. Maqolada basso continuo amaliyoti, tonika-dominanta-subdominanta munosabatlari, modulatsiya jarayonlari hamda temperatsiya tizimining rivojlanishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Barokko davrining yetuk namoyandalari ijodida tonallik va garmoniya tizimining takomillashuvi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Barokko davri, tonallik, garmoniya, major-minor tizimi, basso continuo, funksional garmoniya, tonika, dominanta, subdominanta, modulatsiya, temperatsiya, polifoniya.

Barokko davri (taxminan 1600–1750-yillar) Yevropa musiqa madaniyati tarixida tub burilishlar davri hisoblanadi. Aynan shu davrda o'rta asrlar va Uyg'onish davriga xos bo'lgan modal tafakkur asta-sekin o'z o'rnini tonallik tizimiga bo'shatib berdi. Musiqiy fikrlashning yangi shakli sifatida tonallikning paydo bo'lishi garmoniya qonuniyatlarining rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq edi. Natijada major va minor ladlariga asoslangan zamonaviy tonal tizim shakllanib, keyingi klassik va romantik musiqa rivojiga mustahkam poydevor yaratildi.

XVI asr oxiri va XVII asr boshlarida Yevropa musiqasida cherkov ladlari (doriy, frigiya, lidiya va boshqalar) hukmron mavqega ega edi. Biroq musiqiy amaliyotning rivojlanishi natijasida ayrim tovush markazlari tobora barqarorlashib bordi. Ayniqsa, kadensiyalarda tonik markazning yaqqol sezilishi tonal tafakkurning shakllanishiga zamin yaratdi. Dastlabki operalar va monodik asarlarda garmonik tayanch sifatida akkordlarning qo'llanilishi kuchaydi. Musiqa vertikal tuzilishining ahamiyati ortib, polifonik tafakkur bilan bir qatorda garmonik tafakkur ham rivojlana boshladi. Shu tariqa modal tizimdan tonal tizimga o'tish jarayoni boshlandi.

Tonallikning shakllanishida basso continuo amaliyoti muhim rol o'ynadi. Basso continuo – asar davomida uzluksiz yangraydigan bas chizig'i va uning asosida improvizatsion tarzda hosil qilinadigan akkordlar tizimidir. Mazkur usul musiqaning garmonik asosini mustahkamlab, akkordlarning funksional ahamiyatini oshirdi. Natijada har bir akkordning tonal markazga bo'lgan munosabati aniqroq namoyon bo'la boshladi. Basso continuo amaliyoti orqali tonika, dominant va subdominant funksiyalari asta-sekin shakllanib bordi. Barokko kompozitorlari asarlarida bas ovozi nafaqat tayanch vazifasini, balki garmonik rivojlanishning bosh yo'nalishini ham belgilab berdi. Bu esa funksional garmoniya nazariyasining paydo bo'lishiga olib keldi.

XVII asr davomida major va minor ladlari boshqa modal tizimlarga nisbatan ustunlik qila boshladi. Musiqiy amaliyotda aynan ushbu ikki ladning qulayligi va ifoda imkoniyatlari kompozitorlar tomonidan keng qo'llanildi. Major ladi ko'pincha yorqinlik, tantanavorlik va quvonch kayfiyatlarini ifodalashda, minor ladi esa lirizm, iztirob va chuqur hissiyotlarni tasvirlashda qo'llanilgan. Natijada major-minor tizimi Barokko davrining asosiy tonal tizimiga aylandi. Ushbu jarayonning muhim jihati shundaki, tonallik endi alohida tovush qatoriga emas, balki markaziy tonika atrofida tashkil etilgan funksional munosabatlar tizimiga asoslandi.

Barokko davrining oʻrta va kech bosqichlarida akkordlarning oʻzaro munosabatlari ancha tizimlashdi. Natijada funksional garmoniya shakllandi.

Funksional garmoniya uch asosiy tayanch funksiyaga tayanadi:

- **Tonika (T)** – tonal markaz va barqarorlik nuqtasi;
- **Subdominanta (S)** – harakatni rivojlantiruvchi funksiya;
- **Dominanta (D)** – taranglik hosil qiluvchi va tonikaga intiluvchi funksiya.

Mazkur funksiyalar oʻrtasidagi munosabatlar musiqiy shaklning mantiqiy rivojlanishini taʼminladi. Dominanta septakkordining faol qoʻllanilishi garmonik harakatning kuchayishiga olib keldi hamda tonallikning yanada mustahkamlanishiga xizmat qildi.

Barokko davrida kompozitorlar turli tonalliklar orasida erkin harakatlana boshladilar. Ushbu jarayon modulatsiya deb ataladi. Modulatsiya asarning dramatik rivojlanishini boyitib, musiqiy ifoda imkoniyatlarini kengaytirdi. Tonalliklar oʻrtasida erkin oʻtish imkoniyatini yaratishda temperatsiya tizimining rivojlanishi muhim ahamiyat kasb etdi. Temperatsiya tufayli klavir va organ kabi cholgʻularda barcha tonalliklarda ijro etish imkoniyati paydo boʻldi. Bu yangilik musiqiy tafakkur rivojiga katta taʼsir koʻrsatib, kompozitorlarning tonal tajribalarini kengaytirdi.

Barokko davri oxirida tonallik va garmoniya tizimi oʻzining eng yuqori rivojlanish bosqichiga yetdi. Bu jarayon ayniqsa Iogan Sebastian Bax ijodida yaqqol namoyon boʻladi.

Uning mashhur asari – Yaxshi temperatsiyalangan klavir barcha major va minor tonalliklarda yozilgan prelyudiya hamda fugalardan tashkil topgan. Ushbu turkum temperatsiya tizimi imkoniyatlarini amaliy jihatdan namoyish etib, tonallik nazariyasining mukammalligini isbotladi.

Bax polifonik uslubni funksional garmoniya bilan uyg'unlashtirib, Barokko musiqasining eng yuksak namunalarini yaratdi.

Barokko davri musiqa tarixida tonallik va garmoniya tizimining shakllanish davri sifatida alohida ahamiyatga ega. Modal tafakkurdan major-minor tonallik tizimiga o'tish, basso continuo amaliyotining rivojlanishi, funksional garmoniya qonuniyatlarining shakllanishi, modulatsiya va temperatsiya tizimlarining takomillashuvi ushbu davrning muhim yutuqlari hisoblanadi. Barokko kompozitorlari, ayniqsa Iogan Sebastian Bax ijodi natijasida tonallik tizimi mukammal darajaga yetib, keyingi klassik musiqa rivoji uchun mustahkam nazariy va amaliy asos yaratildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asafyev B. V. *Muzikalnaya forma kak protsess*. – Moskva: Muzyka, 1971.
2. Grout D. J., Palisca C. V. *A History of Western Music*. – New York: W.W. Norton, 2014.
3. Bukofzer M. *Music in the Baroque Era*. – New York: W.W. Norton, 1947.
4. Piston W. *Harmony*. – New York: W.W. Norton, 1987.
5. Sposobin I. V. *Garmoniya*. – Moskva: Muzyka, 1984.
6. Холопов Ю. Н. *Гармония. Теоретический курс*. – Москва: Лань, 2003.
7. Taruskin R. *The Oxford History of Western Music*. – Oxford: Oxford University Press, 2010.
8. Mann T. *The Study of Fugue*. – New York: Dover Publications, 1987.